

Arkeologisk förundersökning

En bronsåldersboplats på Håbolandet

Planerad VA-ledning i Håbo

Vi 11:1 och Ekilla 1:1
Övergrans och Yttergrans socknar
Håbo kommun
Uppland

Robin Olsson

Arkeologisk förundersökning

En bronsåldersboplats på Håbolandet

Planerad VA-ledning i Håbo

Vi 11:1 och Ekilla 1:1
Övergrans och Yttergrans socknar
Håbo kommun
Uppland

Robin Olsson

Omslagsbild: Utsikt västerut från schakt vid Område 1 mot boplatzlämningen Övergran 114. De välbevarade skärvstenhögarna är tydligt synliga. Foto: Malin Gustafsson, Upplandsmuseet.

Rapport 2007:22, arkeologiska avdelningen

Planer och digital bearbetning: Robin Olsson

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674.

© Upplandsmuseet, 2007

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00, telefax 018-69 25 09
www.upplandsmuseet.se

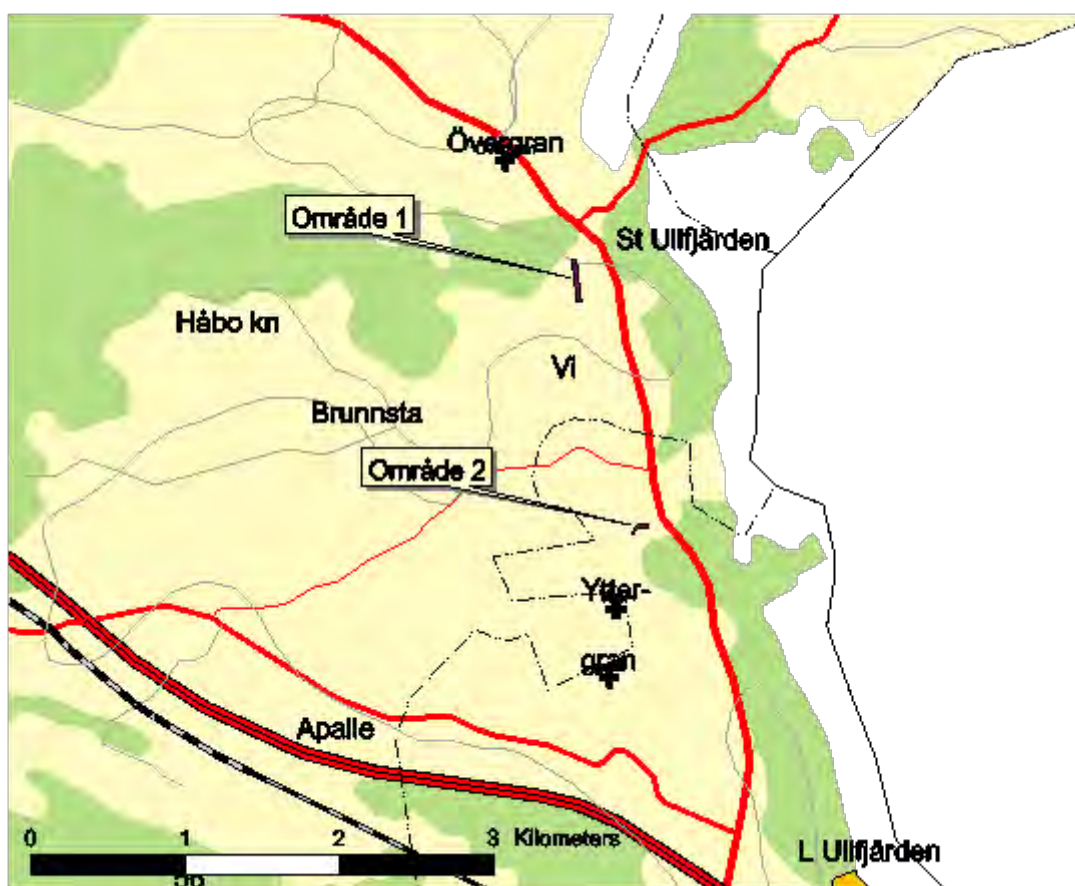
Innehåll

Inledning	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Område 1	7
Område 2	8
Tidigare undersökningar på Håbolandet	9
Målsättning och metod	9
Resultat av förundersökningen	10
Område 1	10
Område 2	12
Förslag till åtgärder	13
Administrativa uppgifter	14
Referenser	14

Inledning

Under april och juli 2007 har Upplandsmuseet utfört en arkeologisk förundersökning i närheten av fornlämningen Övergran 114, Övergrans socken, samt invid lämningarna Yttergran 3 och 4, Yttergrans socken i Håbo kommun. Förundersökningen föranleddes av att Miljö- och teknikförvaltningen vid Håbo kommun planerade att anlägga en VA-ledning mellan Kivinge och Yttergran. Förundersökningen genomfördes efter beslut från länsstyrelsen 2006-12-12 (dnr 431-9450-06). Fältarbetet utfördes av Robin Olsson och Malin Gustafsson. Rapportansvarig var Robin Olsson.

Förundersökningen fördelade sig över två delområden. Det nordligare av dessa benämndes *Område 1* och var beläget vid Vi i Övergrans socken, medan det sydliga delområdet benämndes *Område 2* och återfanns vid Ekilla i Yttergrans socken (fig 1). Bägge delområden ligger i områden med flera fornlämningar.

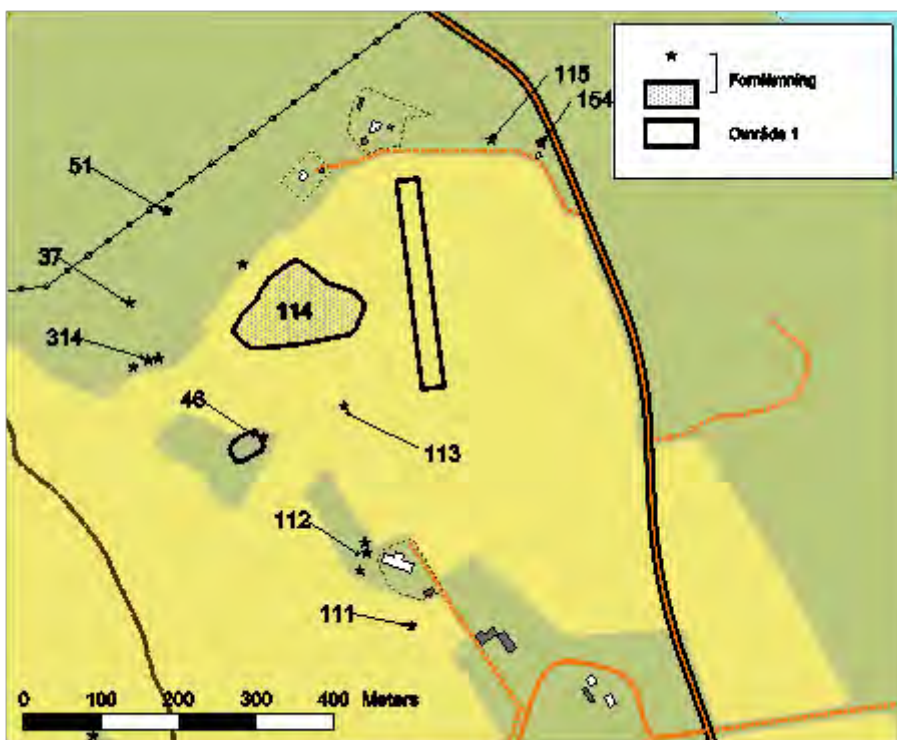
Figur 1. Utsnitt ur Röda kartan med de bägge delområdena markerade.

Topografi och fornlämningsmiljö

Område 1

Område 1 var beläget på kanten av en förhållandevis brant östsluttning. I områdets södra delar utgjordes jordarten av silt för att längre norrut övergå till lera. I områdets nordligaste delar övergick jordarten åter till silt, dock med inslag av mindre block. Den planerade VA-ledningen löper cirka 60-70 meter öster om boplatslämningen Övergran 114, som utgörs av tolv skärvstenhögar, den största ansamlingen av denna typ av lämningar på Häbolandet. Skärvstenshögar är ännu, trots att de genom åren både kringplöjts och påförts odlingssten, välbevarade och synliga, och ligger som impediment i åkermarken. I åkermarken runt skärvstenshögar finns även rikligt med skörbränd sten och mörkfärgad jord.

Ett 90-tal meter söder om boplaten finns ytterligare en möjlig övertorvad skärvstenshög i åkermarken, Övergran 113. Det är troligt att denna lämning samt Övergran 114 utgjort centrala delar av en större, ursprungligen sammanhängande bronsåldersbygd, som lämnat spår längs med den höjdrygg som löper förbi Vi. Dessa spår inkluderar, förutom de redan omnämnda lämningarna, Övergran 314, tre älvkvarnsförekomster; 46, en stensättning och en älvkvarnsförekomst; 112, två skärvstenshögar och en älvkvarnsförekomst samt 111, en älvkvarnsförekomst. Detta har lett till att Övergran 114 pekats ut som en parallell till den mycket stora bronsåldersboplaten vid Apalle (Ullen m fl 2003). Detta diskuteras utförligare nedan. Öster om Övergran, i skogsmarken norr om Övergran 114, finns även några gravlämningar i form av Övergran 37, 51 och 115, stensättningar, samt 154, en hög (fig 2).

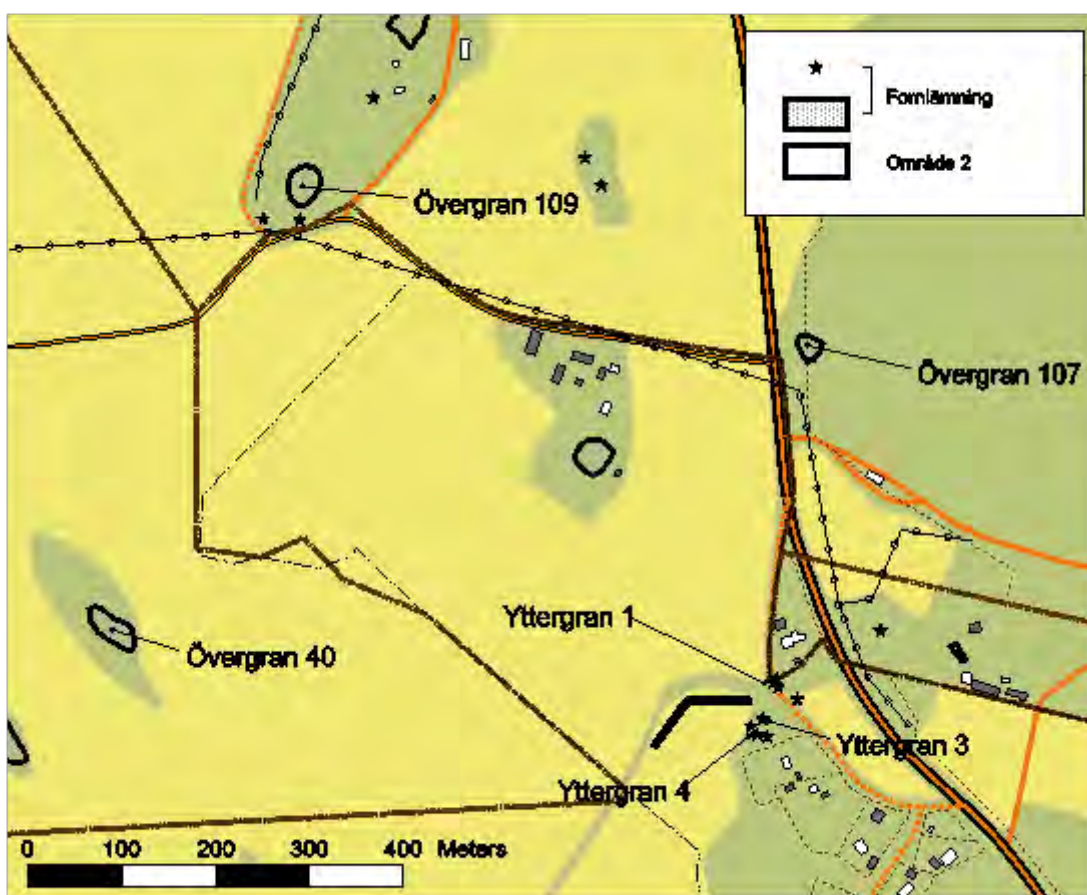

Figur 2. Utsnitt ur fastighetskartan med Område 1 och i texten omnämnda fornlämningar (samtliga Övergrans socken) markerade.

Område 2

Område 2 var beläget direkt söder om den mycket branta ravin som utgör bäckfåran till ett vattendrag vilket avvattnat de flacka markerna väster om Bålstaåsen. Jordarten utgjordes huvudsakligen av silt med inslag av grus. Den planerade VA-ledningen löpte mycket nära lämningarna Yttergran 3, en runsten (U644) och Yttergran 4, som utgjordes av två högar och en stensättning. Norr om bäcken har ytterligare två runstenar stått, Yttergran 1:2 (U642 och U643), vilka numera flyttats till Ekolsunds slottspark. En viktig faktor för lokaliseringen av gravarna och runstenarna har varit passagen över vattendraget som varit belägen direkt öster om undersökningsområdet. Genom inskrifterna på runstenarna har två släktgrupper urskiljts. Eftersom samma namn förekommer på andra runstenar i grannskapet, har de föreslagits höra hemma på de närbelägna Brunnsta respektive Vi i Övergrans socken (Tollin 1989).

Gravarna ligger på Ekillas ägor, vars bebyggelse låg 400 meter åt nordväst. I anslutning till Ekillas ägor har det funnits ytterligare två gravfält, Övergran nr 107, 109. Jämfört med dessa har Yttergran nr 4 ett mer utpräglat kommunikationsläge. Förekomsten av högar inom nr 4 kan sannolikt tyda på en datering till yngre järnålder. Utöver de tre registrerade gravarna inom Yttergran nr 4 finns uppgifter från inventeringen 1951 om att det funnits rester av ytterligare en hög strax SV om de bevarade. Eftersom gravarna ligger på en mindre höjd som omges av åkermark i norr och väster kan man därför inte utesluta att fler gravar har odlats bort. Väster om området finns även gravfältet Övergran 40, med fem runda stensättningar.

Figur 3. Utsnitt ur fastighetskartan med Område 2 och i texten omnämnda fornlämningar markerade.

Tidigare undersökningar på Håbolandet

På Håbolandet har ett många arkeologiska undersökningar genomförts under de senaste decennierna, av vilka ett antal berört bronsålderslämningar. Epokgörande var den undersökning som genomfördes vid Apalle, 3,5 kilometer sydväst om Område 1, under perioden 1986 – 1990, inom ramen för E18-projektet. Här undersöktes fornlämningen Övergran 260, som utgjordes av ett stort antal lämningar, företrädesvis från bronsålder, vilka vittnade om intensiv bebyggelse, som lämnat spår i form av massiva kulturlager, ett stort antal huslämningar och ett rikt och välbevarat fyndmaterial. Undersökningarna vid Apalle har på ett genomgripande sätt påverkat bilden av bronsåldern i Mälardalen. Apalleboplatsens bronsåldersbebyggelse kan liknas vid de mindre landsbyar som funnits på Jylland under sen bronsålder/tidig järnålder. En teori finns att Håbolandet, som under bronsåldern var en separat ö, dominerats av två centrala boplatser, Apalle och Vi gård, varav den senare är identisk med lämningen Övergran 114 (Ullen m fl 2003, s 73f), och vars perifera delar berörs av den aktuella förundersökningen vid Område 1.

Andra bronsåldersundersökningar på Håbolandet värda att nämnas är den vid Dragonbacken (Övergran 270), 4,2 kilometer väster om Område 1. Där undersöktes inför E18-projektet en mindre boplatz med ett antal stolphål, härdar och kokgropar. Platsen daterades huvudsakligen till yngre bronsålder (Ullen m fl 1996, s 47ff). En annan, än mindre, boplatzlämning från bronsålder undersöktes vid Brunsta (Övergran 271) Dess datering liknar Dragonbackens, men hade till skillnad från denna inga stolphål. Dessa två mindre boplatser förhåller sig perifert och har troligen stått i något slag av beroendeställning till Apalle eller, alternativt, till den stora boplatzen vid Vi gård. Dessutom kan de många hällristningarna invid Apalle och Vi utgöra revirmarkeringar, för att markera Apalles dominans på östra Håbolandet, respektive Vis dominans på den norra delen av ön (Ullen m fl 1996, s 25ff).

En gravundersökning värd att nämnas är den som genomfördes 1983 vid lämningen Övergran 108, några hundra meter nordöst om Område 2. Där undersöktes en stensättning i vilken ett brandlager och en skelettbegravning påträffades. Kamfragment daterade brandlagret till vendeltid/tidig vikingatid. Skelettgraven var troligen samtida, men kunde även härröra från äldre järnålder (Fredriksson & Hedman 1984, s 5).

Målsättning och metod

Den grundläggande målsättningen för förundersökningen vid Område 1 var att klarlägga utbredningen av eventuella överplöjda fornlämningar i anslutning till den registrerade lämningen 114. Därtill skulle lämningarnas karaktär och bevarandegrad klarläggas, i synnerhet om det fanns kulturlager, men också om andra typer av anläggningar kunde urskiljas. Lämpliga påträffade kontexter skulle även dateras. Även vid Område 2 var den grundläggande målsättningen att klarlägga i vilken omfattning det fanns överodlade lämningar i anslutning till de kända, och att klarlägga dessas karaktär och bevarandegrad, särskilt om det förekommer gravar i området. Om möjligt skulle eventuella lämningar dateras.

Förundersökningen genomfördes på båda delområden genom att sökschakt maskinrävdes. Grundläggande för schaktgrävningen var att minst två parallella schakt i dubbel skopgrävd grävdes inom det 20 meter breda exploateringsområdet. Ett kulturlager

banades fram och undersöktes med hjälp av provgröp. Schakt och arkeologiska objekt mättes in med GPS, och mätdata bearbetades med GIS-programmet ArcView. Då antalet påträffade arkeologiska objekt var mycket lågt undersöktes samtliga. Prover för vedartsanalys och ¹⁴C-analys togs för datering.

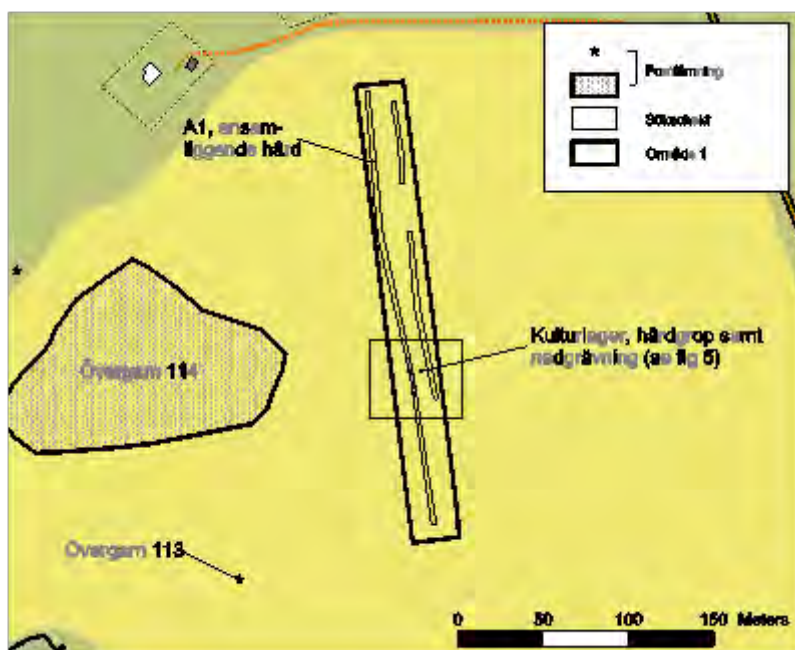
Resultat av förundersökningen

Område 1

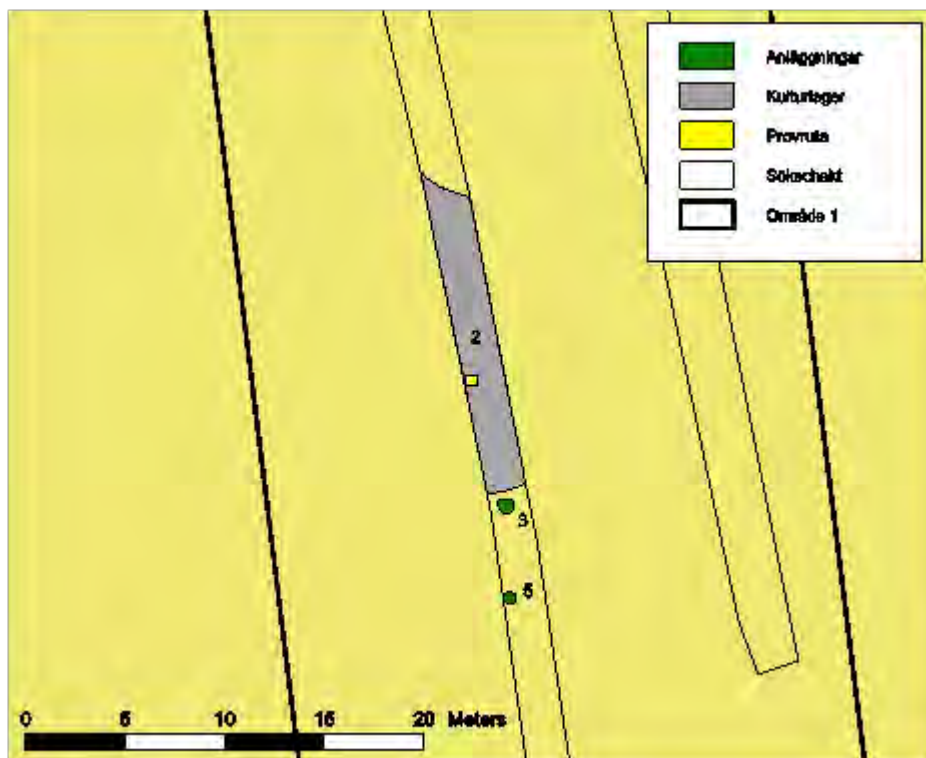
Inom Område 1 maskingrävdes tre schakt, 1,5-2 breda, i ledningens sträckning. Det västliga schaktet var 250 m långt och de två östliga var kortare, 50 respektive 100 m, och löpte parallellt med det västliga (fig 4). I den norra delen av det längre västliga schaktet fanns en ensamliggande härd (A1) i vilken brända ben påträffades. Benen härrörde huvudsakligen från får (Ronnie Carlsson, muntlig uppgift). Förkolnad hassel från härden ¹⁴C-daterades till bronsålderns period IV-V, eller 915-835 f Kr (Ua-34804).

I det västra schaktets södra delar påträffades två anläggningar samt ett område med kulturlager (fig 5). Området med kulturlager (A2) täckte en yta av cirka 30 m². Vid provgrävning noterades att lagret var intill 0,1 m djupt, tunnande ut till ingenting åt öster och innehöll mindre mängder kol och keramik (F1). Keramikens gods var grovt och magrat med kvarts eller chamotte. Ett par fragment hade en tydligt rabbad yta, medan andra var slätare. Flertalet fragment var kraftigt spjåkade, varför kärlets dimensioner bara kunde bestämmas i ett fall, och då till 9-10 mm. Fragment av minst tre kärl förekom i materialet. Inga mynningsfragment påträffades.

Den ena av de bägge anläggningarna utgjordes av en nedgrävning (A3), med inslag av kol och enstaka skärvig sten, vars funktion inte närmare kunde bestämmas. Den andra anläggningen tolkades som en härdgrop (A5) med rikligt kol, sot och skärvig sten. Förkolnad tall från härdgropen ¹⁴C-daterades till förrromersk järnålder eller 490-370 f Kr (Ua-34803).

Figur 4. Översikt av förundersökningsresultaten vid Område 1.

Figur 5. Förstoring av inramat område på figur 4, med lager- och anläggningsbeteckningar utsatta.

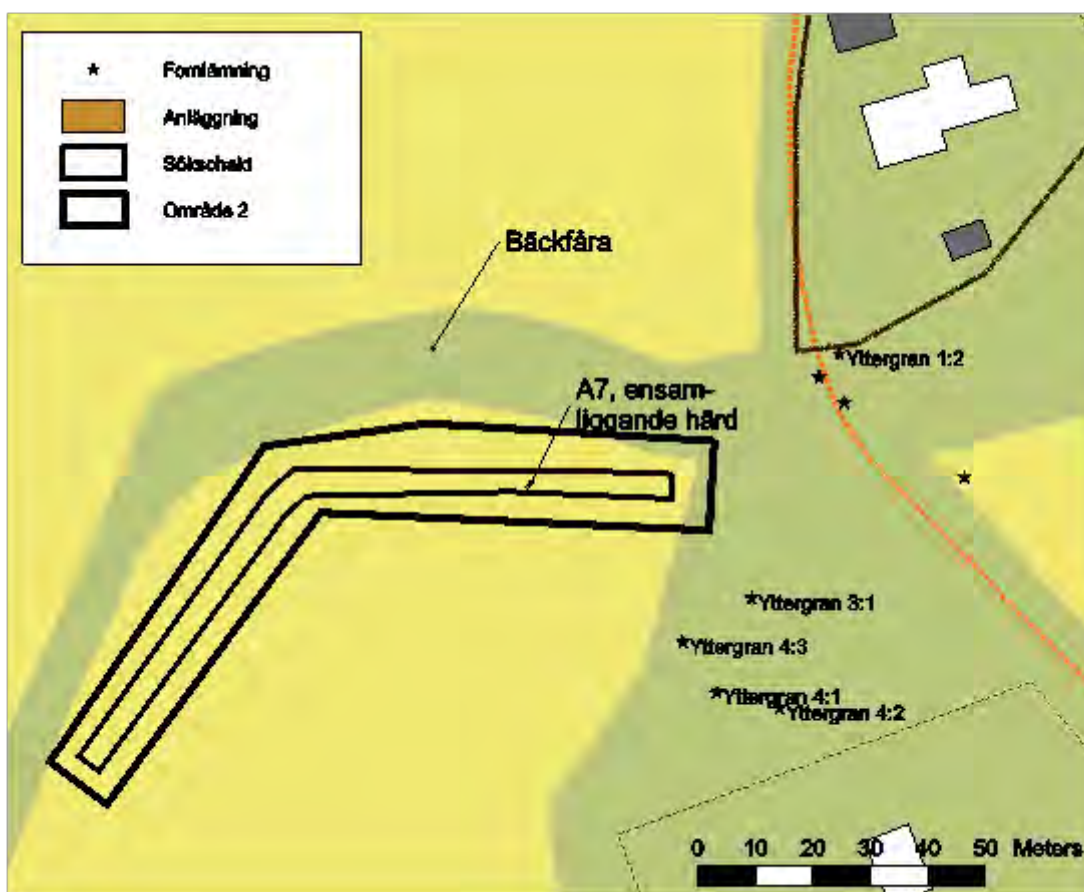

Figur 6. Schaktning på Område 1. Till höger i bild skymtar det tunna kulturlagret. Vy från norr.
Foto: Malin Gustafsson, Upplandsmuseet.

I de båda östra schakten påträffades ingenting. Detta kunde till vis del förutses, då anläggningarna i det västliga schaktet var mycket få, samt att lagret som påträffades där tunnade ut åt öster. En trolig tolkning att de lämningar som framkom varit lokaliserade i den yttersta periferin av en boplats. Österut påbörjas den relativt kraftiga sluttning som avgränsar åssträckningen, och som utgjort en naturlig bebyggelsebegränsande faktor.

Område 2

Inom Område 2 maskingrävdes ett 130 m långt och 4 m brett schakt i ledningens sträckning (fig 7). I schaktets nordöstra del påträffades en mindre härd (A7). Inget material kunde tillvaratas för datering. Inga spår av överplöjda gravar kunde iakttas. Eventuell förekomst av just tidigare okända gravkonstruktioner i anslutning till dem som ingår i lämningen Yttergran 4 var en av de huvudsakliga målsättningarna med förundersökningen. Marken under ploglagret uppvisade vissa tecken på att ha blivit omörd, varför möjligheten finns att fler anläggningar kan ha funnits i området. Troligtvis har även den närliggande bäcken reglerats i omgångar genom åren. I schaktet fanns spår av vad som bör ha varit svämlager.

Figur 7. Översikt av förundersökningsresultaten vid Område 2.

Figur 8. Område 2. Till höger i bild schaktning. Till vänster syns gravarna Yttergran 4 samt runstenen Yttergran 3. Vy från öster. Foto: Malin Gustafsson, Upplandsmuseet.

Förslag till åtgärder

Område 1

Inom ramen för detta exploateringsprojekt ser Upplandsmuseet ingen anledning till vidare arkeologisk medverkan. Alla framtida arbetsprojekt i området bör dock underställas antikvairisk kontroll. Det är möjligt, om inte sannolikt, att de påträffade anläggningarna och lagret utgjort delar av den stora boplatsen Övergran 114, som i själva verket har en utbredning som sträcker sig 60-100 meter längre österut än vad som hittills varit känt. Detta kunde dock inte klargöras inom ramen för detta begränsade projekt. De nyfunna arkeologiska objekten kommer att rapporteras in till FMIS som en ny boplatslämning, möjligen kopplad till lämningen Övergran 114.

Område 2

Inom ramen för detta exploateringsprojekt ser Upplandsmuseet ingen anledning till vidare arkeologisk medverkan. Alla framtida arbetsprojekt i området bör dock underställas antikvairisk kontroll. Det är fortfarande i högsta grad möjligt att överplöjda lämningar kan finnas i anslutning till gravlämningarna Yttergran 4.

Administrativa uppgifter

<i>Plats:</i>	Vi 11:1, Övergrans socken, samt Ekill 1:1, Yttergrans socken, Håbo kommun, Uppland
<i>Undersökningstyp:</i>	Förundersökning
<i>Orsak till undersökningen:</i>	Planerad VA-ledning
<i>Uppdragsgivare:</i>	Håbo kommun, Miljö- och teknikförvaltningen
<i>Fältarbetsperiod:</i>	2 april samt 3-4 juli, 2007
<i>Höjdsystem:</i>	RH 70
<i>Koordinatsystem:</i>	RT 90 , 2,5 gon V
<i>Projektmedtagare:</i>	Robin Olsson, Malin Gustafsson
<i>Upplandsmuseets dnr:</i>	Ar-1513-06
<i>Upplandsmuseets projektnr:</i>	8218
<i>Länsstyrelsens dnr:</i>	431-9450-06 (beslutsdatum 2006-12-12)
<i>Länsstyrelsens handläggare:</i>	Ann Segerberg
<i>Dokumentationsmaterial:</i>	Förvaras i Upplandsmuseets arkiv
<i>Fynd:</i>	Förvaras i Upplandsmuseets föremålsmagasin (Invnr: 40332)

Referenser

- Fredriksson, M. & Hedman, A. 1984.* En dubbelgrav från järnålder. Fornlämning 108, Övergrans socken, Uppland. Arkeologisk undersökning 1983. Riksantikvarieämbetet Rapport UV 1984:28. Stockholm.
- Tollin, C. 1989.* Håbolandet under vikingatid och äldre medeltid. Arkeologi på väg. Undersökningar för E18 Enköping-Bålsta. Modig, A (red). (RAÄ). Stockholm.
- Ullén, I., Broström, S-G., Irestam, K., Åstrand, J., Björkhed, Å., Larsson, C., Göthberg, H., Holm, J., Pahlsson, I. & Evanni, L. 1996.* Bronsålder på Håbolandet. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala rapport 1997:64. Stockholm.
- Ullén, I., Ericson, P., Eriksson, T., Kjellberg, A-S., Lindholm, P., Wigh, B. & Åkermark, A. 2003.* Bronsåldersboplatsen vid Apalle i Uppland. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala rapport 1997:64. Stockholm.